

УДК 346.545

Ю.В. Картавцева,
аспірант кафедри господарського та цивільного права
Міжрегіональної академії управління персоналом

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. Створення ефективної системи захисту прав суб'єктів господарювання інтелектуальної власності є складною задачею, вирішення якої обумовлює необхідність використання системного підходу. В рамках цього підходу введено поняття «господарсько-правовий механізм захисту прав інтелектуальної власності», запропонована його структуризація та характеристики складових.

Ключові слова: захист інтелектуальної власності, ефективність захисту прав, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, патент, ділова репутація, комерційна таємниця, справедливність, некорупційність.

Актуальність проблеми. Створення ефективної системи захисту прав суб'єктів господарювання інтелектуальної власності є складною задачею, для вирішення якої має бути використано інструментарій відповідної складності. В якості такого роду інструментарію може бути запропоновано системний підхід, зокрема, системний аналіз. За його допомогою визначається перелік засобів, за допомогою яких можна побудувати бажану систему — у нашому випадку — ефективну систему захисту права інтелектуальної власності суб'єктів господарювання.

Наявність такої системи в Україні сприятиме укріпленню інноваційної моделі її розвитку, модернізації виробництва, підвищенню конкурентоспроможності в рамках світової економіки. Адже не є таємницею те, що сьогодні явища недобросовісної конкуренції та свідомого порушення прав інтелектуальної власності становлять

окрему проблему для України. Проблему для розвитку міжнародної торгівлі, міжнародно-правових відносин у цілому [1].

Аналіз ступеню розробленості теми. Питання, пов'язані з захистом прав інтелектуальної власності, досліджувались у працях Ю. Бошицького, В. Луця, М. Галянтича, О. Дзери, Л. Ковалю, А. Колодія, В. Косака, П. Крайневої, О. Красавчикової, Н. Кузнецової, О. Лейста, М. Малєїна, А. Міцкевича, А. Олійника, Л. Михайлової, В. Нагребельного, М. Паладія, О. Підпригори, О. Підцерковного, А. Святоцького, В. Сергієнко, Є. Харитонової, Я. Шевченко, Ю. Шемшученка, Г. Шершеневича, Р. Шишки, О. Ярешко та ін. В той же час більшість авторів розглядає зазначені питання з цивільно-правових позицій, з позицій цивільних прав фізичної або юридичної особи. В той же час існуючі засоби захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів

господарювання не є узгодженими, достатніми для забезпечення цього захисту. Це призводить до негативних наслідків у сфері господарювання, порушень конкурентних засад, негативно впливає на економічний розвиток країни.

Метою статті є системний аналіз відносин, що складаються в процесі захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання для виявлення і наступної оптимізації основних засобів цього захисту.

Виклад основного матеріалу. Аналіз відносин, що складаються в процесі захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, дослідження цих відносин як системи, дозволяє виділити низку її компонентів, що «працюють» на цілі зазначеного захисту. Це, перш за все, сукупність певних правових норм, що регламентують відносини у цій сфері, а також органи, які розглядають справи з відповідних відносин (порушень прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання). Зрозуміло, що до зазначеної системи відносяться і інші засоби — компоненти системи, що «працюють» на її цілі. Це, наприклад, якість забезпечення виконання прийнятих рішень щодо поновлення прав інтелектуальної власності, відшкодування збитків; рівень правової культури, якість підготовки працівників органів, які розглядають справи з порушень прав інтелектуальної власності; рівень корупції у цих органах тощо.

Виявлення та наступне вдосконалення засобів захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання (їх оптимізація) — мають забезпечити ефективність цього захисту.

Основними засобами посилення захисту прав інтелектуальної власності

суб'єктів господарювання, є певні правові норми, що регламентують відносини у цій сфері, в т.ч. юридичну (господарсько-правову) відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, а також органи, які розглядають справи з відповідних відносин (порушень прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання).

Сукупність згаданих правових норм, а також органи, які розглядають справи з відповідних відносин можна позначити як відповідний господарсько-правовий механізм.

Зупинимось на складових зазначеного господарсько-правового механізму. Перша складова — це сукупність певних правових норм, що регламентують відносини у сфері інтелектуальної власності. Правовою основою цих відносин є Конституція України, Цивільний кодекс України, закони України: «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин», кодекс України про адміністративні правопорушення тощо. Це також закони (положення) про Антимонопольний комітет України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Службу безпеки України, Державну митну службу України та ін.

Стосовно юридичної (господарсько-правової) відповідальності. Відповідальність звично визначають як граничну величину майново-примусового впливу на правопорушника, який може застосовувати до нього кредитор, господарський суд чи суд загальної юрисдикції. Розрізняються різні види юридичної відповідальності.

Це відповідальність адміністративна, кримінальна (кримінально-правова), цивільно-правова та господарсько-правова. Зупинимось на останніх двох видах відповідальності.

Цивільно-правова відповідальність (як в цілому і господарсько-правова) має компенсаційний характер. Сутність компенсаційної функції правової відповідальності полягає у відновленні порушеного правопорушенням майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, стягуваних з порушника.

У договірних та інших зобов'язаннях кредитор завжди ризикує своїм майновим становищем внаслідок порушення зобов'язання боржником. Тому правові системи цивілізованих країн відпрацювали і мають у своєму арсеналі засоби правового захисту, які знаходяться у потерпілої сторони зобов'язання. Ці засоби ґрунтуються на так званому праві справедливості і застосовуються або безпосередньо потерпілою стороною, або правозастосовним органом. Найбільш юридичним, універсальним і дієвим засобом правового захисту потерпілої сторони зобов'язання, яке застосовується традиційно “за правом справедливості”, є відшкодування збитків. Суть цього методу полягає в тому, що кожне порушення договору чи іншого зобов'язання дає потерпілій стороні право на відшкодування збитків, яких вона зазнала. Так, ст. 546 Цивільного кодексу України [2] називається “Види забезпечення виконання зобов'язання”. Термін “забезпечення виконання” якраз і вказує на те, що дана форма відповідальності виконує компенсаційну функцію. Таку саму функцію законодавець покладає і на неустойку. Відповідно до ст. 550 Цивільного кодексу України право на

неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. В той же час ст. 550 Цивільного кодексу України встановлено, що кредитор не має права на неустойку, якщо боржник не відповідає за порушення зобов'язання. Це означає, якщо господарюючий суб'єкт порушив зобов'язання і він доведе, що це порушення трапилося випадково або внаслідок фактичних обставин, то він звільняється від відповідальності за їх порушення. У такому випадку неустойка з боржника не вираховується. При цьому, зокрема, не вважається недотриманням умов власних зобов'язань контрагентом боржника відсутність на ринку товарів, які необхідні для виконання зобов'язань, а також відсутність у нього ж (боржника) необхідних засобів для виконання зобов'язань.

Господарсько-правова відповідальність — це різновид юридичної відповідальності за порушення права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, в даному випадку результатами інтелектуальної, творчої діяльності, невиконання або неналежне виконання зобов'язань у цій сфері суб'єктами господарської діяльності. Це недобросовісна конкуренція у сфері господарювання шляхом порушення прав інтелектуальної власності, неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, неправомірне збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею тощо. Відповідальність у цьому разі має особливий предмет регулювання — господарські правопорушення прав інтелектуальної власності. Господарські правопорушення в сфері інтелектуальної власності — це протиправна дія або бездіяльність

суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає нормам господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушення суб'єктивних прав інтелектуальної власності іншого учасника відносин або третіх осіб.

Однією з форм господарсько-правової відповідальності є відповідальність економічна. Вона застосовується у формі певної системи економічних (майнових) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. Господарючі суб'єкти як організації можуть нести лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, неодержання належних сум, зменшення майна, в результаті відшкодування збитків і т.п.). Серед економічних форм господарсько-правової відповідальності важливе місце посідають так звані штрафні санкції: неустойка, штраф, пеня.

Відповідальність можна визначити, як граничну величину майново-примусового впливу на правопорушника, який може застосовувати до нього кредитор, господарський суд чи суд загальної юрисдикції.

Штрафна господарсько-правова відповідальність відрізняється від відшкодування збитків насамперед тим, що вона виконує каральну або дисциплінуючу функцію. Господарське законодавство встановлює штрафну відповідальність до тих видів господарських правопорушень, за вчинення яких до суб'єктів господарських відносин доцільно застосовувати штрафні санкції. Розмір цієї відповідальності залежить від ступеня серйозності господарського правопорушення, а не від суми завданого кредитором збитку.

Штрафна відповідальність застосовується згідно із законодавством у вигляді штрафних економічних

санкцій, встановлених нормативними актами, що регулюють окремі види господарських відносин (положення про поставки продукції і товарів, транспортні кодекси і статuti та ін.). Згідно із ст. 230 Господарського кодексу України [3] штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

При цьому Господарським кодексом визначено, що:

— штрафом є неустойка, нарахована у відсотках від суми невиконаного чи неналежним чином виконаного зобов'язання;

— пенею є неустойка, нарахована у відсотках від суми не своєчасного виконаного грошового зобов'язання за кожний день перевищення терміну його виконання.

Тобто штраф і пеня — це види неустойки. При цьому штраф може встановлюватись за будь-яке порушення господарських зобов'язань, в той же час пеня — лише у випадку перевищення терміну виконання грошових зобов'язань. Відмінність пені від штрафу полягає в тому, що пеня — це тривала неустойка, яка обчислюється за кожний день перевищення терміну платежу, не виконаного у передбачені зобов'язанням терміни.

Відповідно до ст. 231 Господарського кодексу України штраф і пеня нараховуються у відсотках до суми невиконаної частини зобов'язань або у визначеній фіксованій грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язань незалежно від ступеня виконання, чи в кратному розмірі до вартості товарів, робіт

або послуг. Для недопущення нанесення збитків власній фінансово-господарській діяльності контрагентам за договором необхідно визначати неустойку лише у відсотках від суми невиконаного чи неналежним чином виконаного зобов'язання.

Розмір штрафної санкції визначається ст. 231 Господарського кодексу, відповідно до якої його розмір узгоджується сторонами при укладенні договору. Зменшувати розмір штрафних санкцій, згідно зі ст. 233 Господарського кодексу України, може лише суд у випадку, якщо вони надмірно великі порівняно із збитками кредитора.

За загальним правилом розмір неустойки повинні визначати сторони при укладенні угоди. При цьому у випадку не встановлення законом розміру неустойки за взаємною згодою сторони можуть його збільшити або зменшити.

В той же час для неустойки за грошовими зобов'язаннями є певні обмеження. Зокрема, згідно ст. 343 Господарського кодексу (ч. 2), розмір пені, що встановлюється за згодою сторін, не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня.

Оперативно-господарські санкції. Це передбачені законодавством або договором заходи оперативного впливу на правопорушника, спрямовані на припинення або попередження повторення господарського правопорушення, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Вони застосовуються безпосередньо самими суб'єктами господарських правовідносин незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

За своєю спрямованістю оперативно-господарські санкції ч. 1 ст. 236 Господарського кодексу України поділяються на такі види: одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною із звільненням її від відповідальності за це -у разі порушення зобов'язання іншою стороною; відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням; встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг) тощо; відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання. При цьому ч. 2 цієї статті вказується, що перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у частині першій цієї статті, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Підводячи деякі підсумки розглянутому, зазначимо, що інститут юридичної (господарсько-правової) відповідальності за порушення прав у сфері інтелектуальної власності є достатньо розвиненим.

Перейдемо до другої складової господарсько-правового механізму захисту інтелектуальної власності. Це, як зазначалось, структура відповідних державних органів, які забезпечують контроль, охорону і захист прав у сфері інтелектуальної власності, включаючи судові, здійснення судочинства.

Щодо судів, то згідно з Законом України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», прийнятим 2 червня 2016 року [4], протягом року після

початку його дії в країні повинен бути створений Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

В той же час деякі експерти вважають, що створення Вищого суду швидше за все, не призведе до скорочення витрат сторін на розгляд справ з інтелектуальної власності: Закон не зобов'язує суддів мати або отримувати додатково технічну освіту, а значить, як і раніше, потрібно буде проводити судові експертизи в кожній справі [5, 6].

Закордонний досвід свідчить якраз про те, що наявність технічної освіти у суддів Вищого суду була б доцільною і логічною. Практично у всіх патентних судах іноземних держав така вимога для суддів існує, що значно економить гроші і час сторін у процесі. Наприклад, в Німеччині до складу суддівського корпусу Федерального патентного суду входять так звані «технічні судді» (technische Richter), які мають технічну і юридичну освіту. Судді патентних судів Великобританії та Швейцарії також повинні мати дві освіти: юридичну і технічну [5, 6].

В той же час ефективність порядку здійснення судочинства визначається, на нашу думку, не тільки професійністю суддів, скороченням витрат на ведення судових тяжб, але й (як вказувалось вище) такими властивостями

судочинства як справедливість та некорупційність. І тут виникає багато питань, оскільки проблема справедливості судових рішень, некорупційності суддів не вирішена в країні в цілому. Це одна з найбільш глобальних і болючих проблем України.

Висновки. Створення ефективної системи захисту прав суб'єктів господарювання інтелектуальної власності сприятиме укріпленню інноваційної моделі розвитку України, модернізації виробництва, підвищенню конкурентоспроможності в рамках світової економіки.

Важливим засобом вирішення проблеми прав суб'єктів господарювання інтелектуальної власності є вдосконалення господарсько-правового механізму захисту прав інтелектуальної власності. Під таким механізмом розуміється сукупність певних правових норм, що регламентують відносини у сфері інтелектуальної власності, в т.ч. юридичну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, а також органи, які розглядають справи з порушень прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання. Створений Вищий суд з питань інтелектуальної власності сприятиме посиленню дії господарсько-правового механізму захисту прав інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлов І.Є. Интеллектуальная собственность в Украине и в мире. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/essential/52397/>
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356).
3. Господарський Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144)
4. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545)
5. Ковальова М. В. Деякі особливості патентної охорони промислової власності в Україні та в Європейському Союзі // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 238-240
6. Коваль М. Чим буде корисний Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Українські перспективи і досвід іноземних держав. // Погляд. 8 серпня 2016 р.

Картавцева Ю.В.

Системный подход к защите прав интеллектуальной собственности.

Аннотация. Создание эффективной системы защиты прав интеллектуальной собственности субъектов хозяйствования является сложной задачей, решение которой обуславливает необходимость использования системного подхода. В рамках этого подхода введено понятие «хозяйственно-правовой механизм защиты прав интеллектуальной собственности», предложена его структуризация и характеристики составляющих.

Ключевые слова: защита интеллектуальной собственности, эффективность защиты прав, Высший суд по вопросам интеллектуальной собственности, патент, деловая репутация, коммерческая тайна, справедливость, некоррупционность.

Y. Kartavtseva

Systematic approach to ipr protection.

Summary. Creating an effective protection system of management of intellectual property is a complex problem whose solution necessitates the use of a systematic approach. In this approach, the notion of “economic and legal framework of intellectual property protection” offered its structuring characteristics and components.

Keywords: intellectual property protection, the effectiveness of protection of rights, the Supreme Court on intellectual property, patents, goodwill, trade secret, fairness, nekoruptsiynist.

